

БЕЛЫЯ НОЧЫ БЕЛАРУСКАГА ПЕЦЯРБУРГА

У пачатку XIX стагоддзя нашых суайчыннікаў часта можна было бачыць у тагачаснай расійскай сталіцы – Санкт-Пецярбургу. З лістапада 1824 да студзеня 1825 тут жыў навагрудчанін Адам Міцкевіч. Выхадзец з сучаснага Расонскага раёна Ян Баршчэўскі ў 1817 годзе паступіў на дзяржаўную службу ў марское ведамства Санкт-Пецярбурга. Да 1846 года ён будзе тут сталым жыхаром, наведваючы радзіму толькі час ад часу. У Пецярбургу ў 1844 годзе выйшаў твор Баршчэўскага «Шляхціц Завальня, або Беларусь у фантастычных апавяданнях», які ўжо ў сучасную эпоху стаў культавым. Як ні парадаксальна, ідэя сучаснай Беларусі прабівалася праз цёрні гісторыі ў значнай ступені менавіта ў Пецярбургу, спачатку высілкамі польскамоўных інтэлектуалаў з нашага краю, затым намаганнямі заходнярускіх мысліцеляў, потым працай дзеячаў Беларускай сацыялістычнай грамады, маладых камуністаў. Тут, на берагах Нявы, друкаваліся першыя кнігі Янкі Купалы, Браніслаў Тарашкевіч пісаў першую беларускую граматыку, стараннямі Яўхіма Карскага акрэсліваліся этнаграфічныя межы Беларусі, рупнасцю Зміцера Жылуновіча і Аляксандра Чарвякова ствараліся асновы беларускай савецкай дзяржаўнасці. Па вялікім рахунку, і ў Пецярбургу, а не толькі ў Вільні і Мінску, закладваўся ідэйны, грамадскі, юрыдычны падмурак цяперашняй Рэспублікі Беларусь. Да такой высновы прыйшоў даследчык Мікалай НІКАЛАЕЎ, які склаў першую кнігу-хроніку прысутнасці нашых землякоў у расійскай паўночнай сталіцы – «Беларускі Пецярбург». Аказалася, гэты горад у нейкім сэнсе – і беларуская культурная ды палітычная сталіца, прынамсі, ад пачатку XIX да першых дзесяцігоддзяў XX стагоддзя. Пра гэта і расказвае аўтар кнігі ў эксклюзіўным інтэрв'ю «Беларускай думцы».

АД ЗАМКАВАЙ ГАРЫ ДА НЕЎСКАГА ПРАСПЕКТА

— **Мікалай Віктаравіч, з чаго Вы пачалі займацца тэмай беларусаў у расійскай паўночнай сталіцы?**

— Калі ў 2003 годзе Санкт-Пецярбург урачыста адзначаў сваё 300-годдзе, з'явіліся кнігі, прысвечаныя нацыянальным меншасцям горада: «Татарская грамада Санкт-Пецярбурга» Рахіма Целяшова, «Фінскі Пецярбург» Ярмы Ніранена, «Палякі ў Пецярбургу» Людвіка Базылёва, шматтомнік «Немцы ў Пецярбургу» і гэтак далей. Урэшце і я пачаў збіраць матэрыялы пра выхадцаў з Беларусі, а пасля шасці гадоў работы выйшла кніга «Беларускі Пецярбург».

Грошы на друкаванне сабралі пецярбургскія беларусы. Сума патрабавалася вялікая – мы хацелі, каб кніга выйшла на добрай паперы, з каляровымі ілюстрацыямі (відамі беларускіх мясцін Пецярбурга, беларускімі

рэчамі з музеяў і бібліятэк горада, партрэтамі знакамітых беларусаў), з імянным паказальнікам. Ахвярадаўцамі сталі вельмі розныя людзі: прадпрыемальнікі, дактары, святары, службоўцы. Але друкаваць кнігу давялося акурат у разгар крызісу, таму некаторыя патэнцыяльныя спонсары не змаглі выканаць свае абяцанні. Калі выдавецкія формы (так званыя «плёнкі») былі ўжо гатовы, сродкаў не хапіла, справа зайшла ў тупік. Тады нас падтрымаў грашмыма прэзідэнт інвестыцыйна-фінансавага холдынгу «Ленінец» Леанід Рыгоравіч Галавач (далёкі сваяк пісьменніка Платона Галавача), і кніга пабачыла свет.

— **А як Вас самога лёс занёс у Пецярбург?**

— У дзяцінстве я жыў у Навагрудку, любіў бегаць на Замкавую гару, любавалася руінамі і ў сваіх фантазіях штурмаваць крэпасць. Школьнікам далучыўся да Навагрудскай археалагічнай экспедыцыі, якая прыехала з Ленінграда. Першы раз прыйшоў на раскоп у 1968 годзе. Спачатку быў землякопам, пас-

ля памочнікам кіраўніка экспедыцыі Фрыды Давыдаўны Гурэвіч. Закончыўшы ў 1977 годзе гістарычны факультэт БДУ, я збіраўся прадоўжыць даследаванні старажытнага горада, дзеля чаго паехаў уладкоўвацца на працу ў Ленінградскае аддзяленне Інстытута археалогіі Акадэміі навук СССР, бо менавіта гэта ўстанова збірала Навагрудскую экспедыцыю. Тое, што я трапіў у культурную сталіцу Расіі, асэнсавалі пазней.

– **Многія беларусы раствараюцца ў «рускім моры». Што Вам дапамагло захаваць нацыянальнае «я» ў Расіі?**

– У рускім або ў любым іншым этнічным «моры» раствараюцца тыя, хто не мае самапавагі, частка якой ёсць наяўнасць свайго этнічнага «я». Сярод беларусаў мне часцяком трапляліся людзі, якія сур'ёзна лічылі, што іх продак – пан сахі і касы, якому далёка да вяршынь цывілізацыі, культуры, што беларуская мова недасканалая і няздатная характарызаваць высокія матэрыі, перадаваць тонкія пачуцці, што гаварыць «бярэза» і «Парыж» непрыгожа, а вось «берэза» і «Парыж» гучыць хораша. Яны цешацца ілюзіям, што калі далучыцца да іншай, больш вялікай (багатай) цывілізацыі, нацыі, моўнай стыхіі, будзе лепш. Я ж салідарны з пецябургскім паэтам Анатолем Кірвелем, які напісаў:

Кожны нясе свой крыж.

Залаты, срэбны, пакутніцкі...

Але ж кожнаму – ёсць што несі.

Ці варта праклінаць струпы ад крыжа –

боскія крылы на тваёй спіне?

– **Калі Вы ўпершыню зразумелі, што не адзін у Пецябургу, што вакол ёсць землякі?**

– Першае, што я зрабіў, пасяліўшыся ў Ленінградзе, – падпісаўся на беларускі што-тыднёвік «Літаратура і мастацтва». Неяк паштары памыліліся і прынеслі мне ўсе беларускія газеты, адрасаваныя ў Купчына – раён «хрушчовак», дзе я здымаў кватэру ў 70-я гады мінулага стагоддзя. Не стаў вяртаць пасылку ў аддзяленне сувязі, а сам адшукаў адрасатаў і заадно з імі пазнаёміўся. Моцнае ўражанне зрабілі сустрэчы са старымі пецябуржцамі: гісторыкам Валянцінам Грыцкевічам, дачкой акадэміка Максіма Гарэцкага Галінай Максімаўнай, прафесарам медыцыны Мікалаем Гурыным, генералам Леанідам Сланеўскім. Гэтыя людзі –

нашчадкі нашай старой інтэлігенцыі, яны паміж сабой гаварылі па-беларуску, карыстаючыся замежнымі мовамі толькі на працы. І гутарка іх была разумная: асцярожная, дасведчаная, заснаваная на багатым, хоць не заўсёды лёгка і радасным, жыццёвым вопыце. Ад іх можна было навучыцца і яшчэ адной важнай для маладога чалавека рэчы – умению маўчаць і ўменню слухаць іншых. У 1989 годзе я ўдзельнічаў у стварэнні Беларускага грамадска-культурнага таварыства, якое стала першым з 1917 года згуртаваннем суайчыннікаў у горадзе на Няве.

Рэгістрацыяй нашай грамады займаўся капітан першага рангу, ураджэнец Мінска Леанід Мікалаевіч Навасельскі, які пісаў вершы па-беларуску, па-руску і па-французску. Навасельскі перажыў аварыю на атамнай падводнай лодцы, атрымаў велізарную дозу апрамянення і ведаў, што ягоныя дні злічаны. Але да апошняй хвіліны рабіў усё, што мог, каб стварыць маладую беларускую арганізацыю ў Ленінградзе.

– **Калі ўвогуле ўзніклі першыя беларускія арганізацыі ў Пецябургу?**

– Да Кастрычніцкай рэвалюцыі ў Петраградзе налічвалася не менш як дзесятак беларускіх нацыянальна-культурных і палітычных арганізацый. Адна з першых – заснаванае ў 1906 годзе выдавецтва «Загляне сонца і ў наша аконца». У гэтым друкарскім доме выйшлі першыя кнігі Янкі Купалы «Жалейка», «Адвечная песня», «Гуслія», «Сон на кургане», «Паўлінка», «Шляхам жыцця», творы з якіх складаюць сёння аснову школьнай праграмы па айчынным літаратуры.

У ШАФАХ СТАЯЛІ... СКАРЫНА І БУДНЫ

– **Вы займаецеся вывучэннем кніжнай рукапіснай культуры ўсходніх славян. Як прыйшлі да гэтай справы?**

– Навагрудак я капаў з 1968 да 1983 года – пятнаццаць сезонаў! Але археолагам так і не накіравана было стаць, хоць і меў патрэбныя навыкі, веды, апублікаваныя работы. Пакуль чакаў месца ў Інстытуце археалогіі, пайшоў працаваць у бібліятэку, якая ў час заснавання называлася Імператарскай публічнай, а цяпер – Расійскай нацыянальнай (РНБ). Ад знаёмства з фондамі бібліятэкі я быў

НІКАЛАЕЎ

Мікалай Віктаравіч.

Нарадзіўся ў 1955 годзе ў Шчучыне Гродзенскай вобласці. З 1978 года працуе ў Расійскай нацыянальнай бібліятэцы (раней – Дзяржаўная публічная бібліятэка імя М.Я. Салтыкова-Шчадрына): бібліятэкар, навуковы супрацоўнік аддзела рукапісаў, загадчык аддзела газет, загадчык аддзела рэдкіх кніг. Доктар філалагічных навук (1997).

Аўтар больш як 200 публікацый па археалогіі, гісторыі бібліятэк, рукапіснай кнігі, бібліяграфіі. Адзін з заснавальнікаў і член прэзідыума Міжнароднай асацыяцыі беларусістаў. Член вучонага савета Санкт-Пецярбургскага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры і мастацтваў, праўлення Беларускага грамадска-культурнага таварыства ў Санкт-Пецярбургу.

у захапленні і адначасова жажнуўся. Захапляўся багаццем гэтага сховішча. Жахаўся ад таго, што за пяць гадоў вучобы ва ўніверсітэце мне ніхто не раскажаў пра беларускія скарбы, якія тут знаходзяцца.

— **Чым уразіў беларускі кнігазбор Публічнай бібліятэкі?**

Янка Купала сярод студэнтаў-беларусаў у Санкт-Пецярбургу. 1910 год

— Сярод беларускіх унікамаў РНБ найперш адзначыў бы Евангелле XII стагоддзя з полацкага Свята-Троіцкага манастыра і так званы «Зборнік Q.I.391» XV стагоддзя, які змяшчае пераклад на старабеларускую мову «Аповесці пра трох каралёў». Многія з рукапісаў увогуле не ўведзены ў навуковы ўжытак.

Маім настаўнікам у Публічнай бібліятэцы быў яе сталы супрацоўнік Мікалай Мікалаевіч Розаў, які працаваў яшчэ з самім Іванам Афанасьевічам Бычковым. Бычкоў быў загадчыкам аддзела рукапісаў Імператарскай

публічнай бібліятэкі ў 1881–1944 гадах, а яго бацька Афанасій Фёдаравіч Бычкоў, акадэмік, дырэктар Імператарскай публічнай бібліятэкі ў 1868–1899 гадах, з’яўляўся навуковым рэдактарам «Слоўніка беларускай мовы» («Словаря белорусского наречия») Івана Насовіча. Розаў стаў маім навуковым кіраўніком па тэме «Кніжная культура Вялікага княства Літоўскага», дапамагаў адшукваць цікавыя рукапісы, як, напрыклад, незафіксаваны бібліяграфамі сярэдневяковы рукапісны спіс аднаго з твораў Беняша Буднага.

— **Калі Вы сталі загадчыкам аддзела рэдкіх кніг Расійскай нацыянальнай бібліятэкі?**

— Пасаду займаю з 2003 года. Гэта асабліва для мяне місія. У бібліятэцы захоўваецца самая вялікая ў свеце калекцыя кніг Францыска Скарыны: тры поўныя камплекты «Бівліі руской», а таксама «Апостал», «Малая падарожная кніжка» і «Псалтыр», зберагаюцца выданні амаль усіх беларускіх сярэдневяковых друкарняў (я налічыў 39 выдавецтваў таго часу), ёсць кнігі з бібліятэк нявідавальных Радзівілаў, ружанскіх і коданскіх Сапегаў, манастырскіх збораў з розных гарадоў. Большая частка гэтых набыткаў канфіскавана ў

гаспадароў царскімі ўладамі як пакаранне за ўдзел у антырасійскіх паўстаннях, шмат якія кнігі трапілі ў Пецярбург праз антыквараў і букіністаў. На жаль, паводле ўмоў Рыжскага міру 1921 года безліч каштоўных выданняў і рукапісаў са старых беларускіх манастырскіх і прыватных кнігазбораў трактаваліся як ролоніса (польскія), і таму яны былі перададзены па загаду Леніна з былой Імператарскай публічнай бібліятэкі ў Польшчу, а там загінулі ў гады Другой сусветнай вайны.

НЕ ЧУЖАЯ – НАШАЯ! СТАЛІЦА!

— **З**ыходзячы з абсалютнай колькасці беларусаў-гараджан, на пачатку XX стагоддзя Санкт-Пецярбург быў самым вялікім беларускім горадам. А прымаючы да ўвагі значны працэнт інтэлігенцыі, рабочых высокай кваліфікацыі і шляхты, горад займаў пазіцыі вышэй за Вільню і Мінск. Здаецца, што ў Пецярбургу ўпершыню выходцы з Беларусі пачалі асэнсоўваць сваё мінулае і суадносіць яго з новымі дзяржаўнымі рэаліямі. Згадаем хоць бы дзейнасць і творчасць пецярбургскага (з 1831 года) протаіерэя Івана Грыгаровіча, уладжэнца Магілёўшчыны, — першага ў сучасным сэнсе слова беларускага гісторыка і археографа...

— **Цікава, хто стаў першым выходцам з Беларусі, які пасяліўся ў Санкт-Пецярбургу?**

— Адной з першай беларусаў у Пецярбургу была, відаць, Марта Скаўронская, яе бацька Самуіл паходзіў з Мінска. Пані Скаўронская стала жонкай заснавальніка горада імператара Пятра I, а ў 1725 годзе сама ўзначаліла Расійскую імперыю пад імем Кацярыны I. У 1710 годзе «на вечное житъе» прыбыла ў Пецярбург партыя «рабочнаго люда», прымусова сабранага з беларускіх паветаў Смаленскай губерні. У XVIII стагоддзі сярод нашых землякоў, якія наведлі Пецярбург, былі лекарка і мемуарыстка Саламея Пільштынова-Русецкая з-пад Навагрудка, бабруйскі стараста Павел Сапега, магілёўскі праваслаўны епіскап Георгій Каніскі. Аднак яны не сталі эмігрантамі. Толькі ў XIX стагоддзі ў расійскую сталіцу з беларускіх губерняў рынула шляхта і работніцкі люд. Жыццё вымушала людзей да гэтага: каб вы-

рашыць маёмасныя пытанні, атрымаць адукацыю, зрабіць кар’еру, трэба было ехаць у Пецярбург. Тут знаходзіўся імператарскі двор, працавалі міністры, былі найбагацейшыя банкі, жыў каталіцкі магілёўскі арцыбіскуп і засядаў праваслаўны сінод. Асабліва многа нашых землякоў сялілася ў сяле Смаленскім (цяпер раён праспекта Елізарава) і на Васільеўскім востраве, а хавалі суайчыннікаў на Смаленскіх могілках. Магчыма, са з’яўленнем беларусаў у Пецярбургу тут стаў асабліва шанавацца абраз Смаленскай Божай Маці.

– **Якія беларусы пакінулі найбольш прыкметны след у гісторыі Пецярбурга XIX – пачатку XX стагоддзя?**

– Самымі вядомымі нашымі землякамі сталі міністр фінансаў Расійскай імперыі Міхаіл Урончанка з Копысі, генерал-фельдмаршал Іосіф Гурка з Магілёўшчыны, ваенны міністр Мікалай Сухазанет з маёнтка Вясея пад Слуцкам, падарожнікі Мікалай Пржавальскі і Пётр Казлоў са Смаленшчыны, кампазітары Дзмітрый Шастаковіч (нарадзіўся ў Пецярбургу, але яго бацька родам з Віцебшчыны) і Ігар Стравінскі (бацька з Гомельшчыны), філосафы Мікалай Лоскі (з Віцебскай губерні) і Нікіфар Браўковіч (выпускнік Магілёўскай семінарыі), архітэктары Апалінарыі Красоўскі (з Віленскай губерні), Леў Шышко (бацька з Рэчыцкага павета) і Мар’ян Лялевіч (з Ваўкавыска), адвакат Уладзімір Спасовіч, мастак Міхаіл Мікешын, акушэр Антон Красоўскі з-пад Слуцка і хірург Яўстафій Багданоўскі з Мсціслаўскага павета, журналісты і пісьменнікі Фадзей Булгарын з Міншчыны і Восіп Сянкоўскі з Віленшчыны, інжынеры Уладзімір Міткевіч і Іпаліт Яўневіч з Міншчыны, усходазнаўцы Іосіф Гашкевіч з Віленшчыны, Уладзімір Гіргас з Гродна і Ігнат Крачкоўскі з Вільні, арнітолаг Дзмітрый Кайгародаў з Полацка, капітан Аляксандр Казарскі з Віцебскай губерні.

– **Сярод згаданых Вамі фігуруюць выхадцы з тэрыторый, якія цяпер уваходзяць у склад Расіі, Літвы. Магчыма, не варта далучаць гэтых дзеячаў да беларускай дыяспары ў Пецярбург? Ці ўсведамлялі яны самі сваю беларускасць?**

– У XIX стагоддзі існавала адзіная Расійская імперыя, і беларусы, якія прыбывалі ў яе сталіцу, не ведалі, што пазней месца іх нараджэння будзе называцца Літоўская Рэспубліка, Расійская Федэрацыя і гэтак далей. Напрыклад, магнат Францішак Ксаверый Браніцкі з Беластока, які жыў у часы Кацярыны II, а потым Паўла I і Аляксандра I, казаў, што для палякаў ён не іншаземец, бо нарадзіўся ў Польшчы, але і не паляк, бо Польшчы ўжо няма. Гаспадаром сваёй Айчыны Браніцкі прызнаваў расійскага цара. Што да вышэйназваных асоб, то паказальны прыклад Міхаіла Мікешына. Ён вучыўся ў Акадэміі мастацтваў, дзе сябраваў з Тарасам Шаўчэнкам і пад уплывам украінскага сябра пачаў усведамляць сябе беларусам, пра што неаднойчы ўспамінаў і нават зафіксаваў вобраз беларуса ў праекце (дарэчы, нерэалізаваным) помніка свайму земляку, таксама смаленскаму беларусу кампазітару Міхаілу Глінку. Пры гэтым Мікешын заставаўся перакананым манархістам.

– **Беларусы Пецярбурга неяк уплывалі на падзеі ў Расіі, на бацькаўшчыне?**

– У горадзе на Няве атрымлівалі адукацыю, працавалі людзі розных поглядаў і статусу. Адпаведна і ўплыў іх быў розны. У 1856–1860 гадах тут жыў і вучыўся рэвалюцыянер Вікенцій Канстанцін Каліноўскі. У 1928 годзе ў Ленінградзе пра яго знялі першы беларускі фільм. У адзін час з Каліноўскім, калі той, былы чытач Імператарскай публічнай бібліятэкі, выдаваў на Гродзеншчыне «Мужыцкую праўду», супрацоўнік гэтай жа бібліятэкі Каэтан Касовіч абмяркоўваў з расійскімі інтэлектуаламі спосабы лячэння хваробы пад назвай «польскі бунт» – паўстання 1863–1864 гадоў. Касовіч пераканаў свайго аднакурсніка па Маскоўскім універсітэце акадэміка Афанасія Бычкова ўзяцца за рэдагаванне слоўніка беларускай мовы, складзенага Іванам Насовічам, пра які я ўжо згадаў. Па нейкіх прычынах справа была адкладзена на доўгі час, Насовіч быў у роспачы, і калі б не сяброўскія і бібліятэчныя сувязі Касовіча, мы цяпер любаваліся б працай Насовіча ў архіве Акадэміі навук у адзіным (рукапісным) экзэмпляры. Такіх парадаксальных гісторый – прроцма. Возьмем справу Ігната Грынявіцкага, забойцы цара Аляксандра II. Грынявіцкі, нагадаю,

Паводле Мікалая Нікалаева, толькі з 1841 па 1845 год у Пецярбургу аформілі пашпарты 505 шляхціцаў з Беларусі, якія прыехалі на службу і вучобу. Беларуская дыяспара ўвесь час расла: ад 3 тыс. чалавек у 1869 годзе – да 7 тыс. у 1881-м, 42 тыс. – у 1900-м, 70 тыс. – у 1910-м.

У канцы XIX стагоддзя вырасла эміграцыя з Беларусі ў Паўночную Амерыку, аднак гэтая людская плынь непараўнальна меншая адносна выезду ў Пецярбург. У пачатку XX стагоддзя беларусы былі самай вялікай нацыянальнай дыяспарай горада, па колькасці жыхароў саступаючы толькі рускім. У 1910 годзе беларусаў у Пецярбургу пражывала 70 тыс. чалавек, што складала 3,7 % ад усяго насельніцтва горада. Гэта больш, чым было жыхароў у самым вялікім у Беларусі таго часу горадзе Віцебску (65 тыс.). У Гродне і Магілёве жыло тады адпаведна 52 тыс. і 50 тыс. чалавек.

нарадзіўся ў маёнтку Басін Бабруйскага павета (цяпер вёска Калінаўка Клічаўскага раёна). Калі хлопец меў восем гадоў, сям'я пераехала ў спадчынны маёнтка бацькі – вёску Вялікія Грынявічы Гродзенскага павета (цяпер Беластоцкае ваяводства Польшчы). Пасля заканчэння «на выдатна» беластоцкай гімназіі Ігнат вучыўся ў Пецябургскім тэхналагічным інстытуце, дзе далучыўся да тэарыстычнай арганізацыі «Народная воля». На кватэры Грынявіцкага 26 лютага 1881 года адбыўся сход арганізатараў антыманархічнага замаху. Доўгае паляванне на цара (агульнай колькасцю сем замахуў) завяршылася на набярэжнай Кацярынінскага канала 1 сакавіка 1881 года: Грынявіцкі кінуў бомбу, якая смяротна параніла Аляксандра II. Сам Грынявіцкі памёр адразу, да цара паклікалі лепшага ў сталіцы ваенна-палявога хірурга. Гэта быў беларус, генерал з Ваенна-медыцынскай акадэміі Яўстафій Багданоўскі. Аднак выпратаваць параненага не ўдалося. Дэталёвае апісанне забойства імператара з планам месца здарэння надрукавала газета «Санкт-Петербургские ведомости». «Цяжка падумаецца пра! Што яно можа сказаць

аб нашым нязмерным жалі і горы», – пісаў у перадавым артыкуле галоўны рэдактар галоўнай газеты Расіі, былы палкоўнік Генеральнага штаба Вісарыён Камароў, шляхціц з Віцебскай губерні. У нумары ад 10 сакавіка Камароў, які па-вайскаваму канкрэтна разумеў глыбінныя прычыны забойства, рэзка выступіў супраць расійскага чынавенства, якое, «высмоктваючы сотні мільёнаў з рускага народа для запаўнення сваіх ненажэрных кішэняў... не змагло арганізаваць нават навучанне такім чынам, каб пазбавіць моладзь з ніжэйшых слаёў грамадства неабходнасці клапаціцца пра кавалак хлеба і прытулак», а ў выніку «асяроддзе нажывы, распусты і мяшчанскага цынізму» дало краіне нігілістаў і самазабойцаў, з ліку якіх «ворагі Расіі вывуджваюць царазабойцаў». За смеласць рэдактара газета з 17 сакавіка была закрыта на месяц і панесла значныя страты. Але гэта ўжо іншая гісторыя.

КАМПАЗІТАРЫ, ЧЭКІСТЫ...

— Санкт-Пецярбург яшчэ ў ленинградскі перыяд сваёй гісторыі стаў культурным турыстычным месцам. Якія беларускія мясціны горада абавязкова трэба наведаць вандроўнікам з бацькаўшчыны?

– Цяпер у горадзе беларускія мясціны адзначаны трыццаццю мемарыяльнымі дошкамі або помнікамі ў гонар землякоў, якія тут жылі і працавалі: акадэмікі Барыс Галёркін і Генрых Графіц, чэкіст Фелікс Дзяржынскі, паэты Янка Купала і Адам Міцкевіч, падпольшчык Канстанцін Заслонаў, хірург Яўстафій Багданоўскі, акушэр Антон Красоўскі, генерал Парыжскай камуны Валерый Урублеўскі, кіраўнік паўстання 1794 года Тадэвуш Касцюшка, падарожнікі Мікалай Пржавальскі, Грыгорый Грум-Гржымайла і Пётр Казлоў, героі Вялікай Айчыннай вайны Валодзя Ярмук, Хвядос Смалячкоў, Зіна Партнова, Дзмітрый Аскаленка, Валянцін Дрозд, Андрэй Корзун, Аляксандр Таўпека, аўтар славуных «Пунсовых ветразяў» Аляксандр Грын, вучоныя Аляксандр Кавалеўскі, Дзмітрый Кайгародаў, Ігнат Крачкоўскі, дзеячы мастацтва Дзмітрый Шастаковіч, Яфім Капелян, Яўсей Майсеенка, контр-адмірал Пётр Папковіч, мітрапаліт Мікалай Ярушэвіч.

Петраградскія беларусісты займалі вядучае месца ў беларусазнаўстве таго часу. Вялікім аўтарытэтам карыстаўся прафесар Яўхім Карскі. Ён пасля абрання ардынарным акадэмікам Імператарскай Расійскай акадэміі навук па аддзяленні рускай мовы і славеснасці прыехаў у Петраград у канцы 1916 года з Растова-на-Доне, дзе жыў у эвакуацыі разам з іншымі супрацоўнікамі Варшаўскага ўніверсітэта.

Пасяліўся ў гэтак званым Доме акадэмікаў на 7-й лініі Васільеўскага вострава. Насупраць, праз дарогу, быў будынак, у якім да 1915 года размяшчаўся кніжны склад выдавецтва «Загляне сонца і ў наша аконца». Важнай справай для Карскага была падтрымка маладога філолага Пецярбургскага ўніверсітэта Браніслава Тарашкевіча. У маі 1918 года аўтар толькі што выдадзенай у Вільні «Беларускай граматыкі» стаў загадчыкам культурна-асветніцкага аддзела петраградскага аддзялення Беларускага нацыянальнага камісарыята. Між тым, петраградскі Беларускі абласны камітэт пры Усерасійскім Савеце сялянскіх дэпутатаў выдаў у 1917 годзе «Этнаграфічную карту беларускага племені», складзеную Карскім, – у наступныя гады яна стала важным аргументам у спрэчках аб дзяржаўных межах нашай краіны. Я. Карскі затым выехаў у Мінск, дзе меўся стаць першым рэктарам Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, але гэтую пасаду заняў маскоўскі гісторык Уладзімір Пічэта. Карскі вярнуўся ў 1921 годзе ў Петраград, дзе стаў дырэктарам Музея антрапалогіі і этнаграфіі (Кунсткамеры) і прафесарам ўніверсітэта.

З Пецярбурга прафесар даволі прыныцова выказаўся адносна беларусізацыі, якая ішла дома: «Ясна такжэ, што белорусизация должна идти естественно, без принуждения и притеснения лиц, воспитанных на русской культуре». Калі б вучоны ў 1931 годзе не памёр (пахаваны на Смаленскіх могілках), невядома, як склаўся б яго далейшы лёс – з Мінска ў Ленінград на адрас прафесара ўжо сыпаліся пагрозы...

Летась беларуская грамадскасць горада выступіла з ініцыятывай устанавіць мемарыяльную шыльду на доме, дзе жыў і тварыў Ян Баршчэўскі. Захаваліся будынкі, дзе працавалі Аляксандр Чарвякоў, Зміцер Жылуновіч – «айцы» БССР, але памятных знакаў у гонар гэтых асоб няма. Між тым, у гістарычным цэнтры горада больш за 150 дамоў пабудаваны архітэктарамі-беларусамі, чатыры з іх – на Неўскім праспекце, у прыватнасці, Дом Мертэнса, гандляра футрам. Архітэктар дома – ураджэнец Ваўкавыска Мар’ян Лялевіч: упершыню ў расійскім будаўніцтве ён выкарыстаў жалезабетон. Той жа Лялевіч спраектаваў кінатэатр «Parisiana» на Неўскім – адзін з першых у Расіі.

– **А хто з нашых сучаснікаў з беларускімі каранямі стварае гонар і славу Пецябурга?**

– Цяпер у Пецябургу жыве больш за 65 тыс. нашых суайчыннікаў. Высокія пасады і вялікі аўтарытэт у горадзе маюць будаўнік Вячаслаў Заранкоў і авіятар генерал Леанід Сланеўскі, генерал-палкоўнікі артылерыст Барыс Плышэўскі і пагранічнік Мікалай Козік, генерал-лейтэнанты Уладзімір Дзенісенка, Канстанцін Пляшко, Уладзімір Чмыроў, віцэ-адміралы Генадзь Радзеўскі і Адам Рымашэўскі. Вядомыя ў паўночнай сталіцы медыкі Юрый Шчарбук і Альберт Навіцкі, хірургі Уладзімір Озераў, Уладзімір Шапавалаў, Міхail Ханевіч. Увесь свет чуў пра фізіка, лаўрэата Нобелеўскай прэміі Жарэса Алфёрава, поруч з ім усё жыццё працаваў выдатны вучоны Барыс Захарчэня, таксама беларускага паходжання. Сярод нашых землякоў – Валерый Сердзюкоў, губернатар Ленінградскай вобласці. Цэлая плеяда беларусаў працуе ў Марыінскім тэатры: вядучы танцор Ігар Колб і яго калега па сцэне спявак Уладзімір Жываліцаў, прыма Ірына Гардзей і ўзыходзячая зорка Кацярына Семянчук, дырыжор Міхail Сінькевіч. У тэатры музыкамеды на Неўскім праспекце працуе мазыранка актрыса Ірына Мазуркевіч. Павагай студэнтаў і навукоўцаў карыстаюцца прэзідэнт Санкт-Пецярбургскага дзяржаўнага ўніверсітэта эканомікі і фінансаў Леанід Тарасевіч і рэктар Санкт-Пецярбургскага дзяржаўнага ўніверсітэта тэлекамунікацый імя Бонч-Бруевіча Аляксандр

Віталь СКАЛАБАН,
загадчык аддзела публікацыі документаў
Нацыянальнага архіва Рэспублікі Беларусь:

– У 1965–1970 гадах я вучыўся ў Ленінградскім (цяпер – Санкт-Пецярбургскім) дзяржаўным універсітэце. Я ведаў, што адзін з маракоў Балтыйскага флоту, Майсей Кухарчык, у 1919 годзе камандаваў паблізу Ляхавіч партызанскім атрадам, таму паставіў за мэту знайсці яго і іншыя землякоў-беларусаў, якія служылі на Балтыцы. У Цэнтральным дзяржаўным архіве Ваенна-марскога флоту выявіў дакументы, якія сведчылі, што ў Ленінградзе стваралася арганізацыя беларусаў – маракоў Балтыйскага флоту, што яны кантактавалі

з Беларускай аддзелам Камісарыята па справах нацыянальнасцей.

Падрабязнасці існавання ў Петраградзе ў рэвалюцыйныя гады нацыянальнай арганізацыі высветліліся ў Дзяржаўным архіве Кастрычніцкай рэвалюцыі і сацыялістычнага будаўніцтва Ленінградскай вобласці. Тут упершыню на вока трапіліся дакументы Беларускага нацыянальнага камісарыята, тут я начытаўся «Дзянніцы» – газеты, якую выдаваў спачатку ў Петраградзе, а пасля ў Маскве Зміцер Жылуновіч, пазнаёміўся са зместам камуністычнага часопіса «Чырвоны шлях». Ад тэмы «Маракі Балтыйскага флоту ў барацьбе за ўмацаванне савецкай улады ў Беларусі» я прыйшоў да «беларускага Пецярбурга».

Гэту тэму многія, у тым ліку я, бралі кавалкамі, а Мікалай Віктаравіч Нікалаеў насмеліўся ахапіць неахопнае – усю гісторыю нашай прысутнасці ў горадзе на Няве. Вучоны ўзяўся за рызыкоўную работу, тым больш што яе давялося выконваць аднаму чалавеку. Ён выбраў вялікі храналагічны адрэзак – ад заснавання Пецярбурга, «даў слова» ўсім значным беларускім фігурам – і культурным, і палітычным, і манархістам, і рэвалюцыянерам. Адзіным дыскусійным момантам лічу межы Беларусі, якія даследчык узяў за аснову для вызначэння прыналежнасці той або іншай асобы да кола нашых землякоў. Беларусь у М.В. Нікалаева мае тыя межы, якія прызнавалі заходнярусы, якія акрэсліваў Карскі (таксама, па сутнасці, прадстаўнік заходнярускага кірунку) – ад Бела-стока да Смаленска. Я тысячу разоў падумаў бы, перш чым выбраць такі падыход, хоць у стасунку да часоў Расійскай імперыі ён можа і апраўданы.

І яшчэ. Ці мае рацыю даследчык, калі надае Пецярбургу большае значэнне ў беларускай культуры і палітыцы пачатку XX стагоддзя, чым Вільні і Мінску? Тут ёсць шырокае поле для дыскусіі. Мікалай Віктаравіч адзначае, што беларускія матэрыялы ў Расійскай нацыянальнай бібліятэцы аб’ёмам значна большыя, чым усе аналагічныя зборы Вільні і Мінска. Я не ведаю дакладнай статыстыкі, але ўсё пазнаецца ў параўнанні. У Мінску захоўваецца вялікі архіў Радзівілаў, але ў Пецярбургу зберагаецца ўвесь архіў заходнярускіх мітрапалітаў. Гэта розныя матэрыялы, да іх патрэбны дыферэнцыраваны падыход. І ўсё ж, думаю, невыпадкова Генадзь Кісялёў, найвыдатнейшы даследчык, архівіст XX стагоддзя, неяк сказаў: «Пецярбург – гэта горад, дзе беларускія матэрыялы можна чэрпаць экскаватарам».

Тогаль. Не патрабуе прадстаўлення кампазітар Ігар Карнялюк. Сярод святароў таксама ёсць беларусы: ксёндз Стэфан Кацінэль, благачынны Іпаліт Кавальскі, протаіерэі Уладзімір Фаменка, Іаан Пашкевіч, Міхail Сячэйка, Анатоль Мароз. Сённяшнія пецярбургцы-беларусы заяўляюць пра сябе ў самых розных сферах жыцця.

Гутарыў Віктар КОРБУТ,
рэдактар аддзела культуры
«Народнай газеты» ■